
**MTA Law Working Papers
2021/15**

**Az adatvédelmi ombudsman intézményének
jogtudományi előzményei**

Bán-Forgács Nóra

ISSN 2064-4515

http://jog.tk.mta.hu/mta_lwp

Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiválósági Kutatóhely

Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

Centre for Social Sciences – MTA Centre of Excellence

Eötvös Loránd Research Network

Bán-Forgács Nóra

Az adatvédelmi ombudsman intézményének jogtudományi előzményei

I. Az adatvédelmi ombudsman intézményének kialakulása

Az adatvédelmi ombudsman Magyarországon az alkotmányos demokrácia intézménye. Története, jogfejlesztő szerepe révén a demokrácia alappillérei között emlékezhetünk rá, hasonlóan az általános ombudsman jogtörténeti szerepéhez. Kukorelli István rámutat, hogy az ombudsmani intézmény a demokrácia egyik tartóoszlopa. Így fogalmaz Kukorelli: „a törvény 1993-as megalkotását követően – ezt írtam az *Alkotmánytan* című tankönyvben: ‘az országgyűlési biztos lehet a jogállam épületének díszítőeleme vagy tartóoszlopa’. Gönczöl Katalin, az először megválasztott ombudsman, (...) tisztelt kollégám, rendre visszakérdezett, ha találkoztunk az Egyetem téren: hol tartunk most? Az első években kerültem a választ. (...) Most szívesen válaszolok. Őszintén gondolom, hogy az alapjogvédő rendszer tartóoszlopáról van szó. Álljon sokáig!”¹

Az adatvédelmi ombudsman intézményének a szellemisége, a magyar rendszerváltásban, az 1989. évi alkotmányos forradalomban gyökerezik, egész pontosan az Ellenzéki Kerekasztal és a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások gondolatiságából nőtt ki, és álláspontom szerint ezt a szellemiséget tizenhat évig sikeresen hordozta az intézmény.

Ezért szimbolikusan tűnik, hogy az 1989. október 23-án kikiáltott köztársasági alkotmány hatályon kívül helyezésével szűnt meg az adatvédelmi ombudsman jogintézménye – 2012. január elsejével. Az intézmény filozófiája tehát elválaszthatatlan a köztársasági alkotmányt kikényszerítő szellemi örökségtől, az Nemzeti Kerekasztal tárgyalásoktól. A NEKA ugyanis minden pillanatában a pártállami hatalmi koncentráció szétdarabolásán, a modern hatalommegosztáson tevékenykedett, és ennek eredményeként született az 1989. évi XXXI. törvénnyel Magyarország új demokratikus Alkotmánya.

Az 1992-es adatvédelmi törvény „a jogállami forradalom egyik utolsó nagy liberális vívmánya, amelyet igazi konszenzussal lehetett elfogadni. Ezt követte egy évvel később az ombudsmantörvény.”² Mindkét jogszabály szellemiségében illeszkedik az 1989. évi XXXI. törvényt, a köztársasági alkotmányt közvetlenül követő „sarkalatos” törvények sorába, Egyetérthetünk Kukorelli István megfogalmazásával, az intézmény mögötti konszenzusnak alkotmányos jelentősége van.³

Az ombudsmani intézmény bevezetését Magyarországon a Nemzeti Kerekasztal megbeszélésein született politikai döntés alapozta meg. Bozóki András szerint a kerekasztal-tárgyalások résztvevői kezdetben a szabad választásokhoz vezető békés átmenet sikeréhez nélkülözhetetlen „sarkalatos törvényeket” kívánták megalkotni, és az volt a céljuk, hogy az új alkotmány megalkotását az első szabadon választott parlamentre hagyják. E kiinduló álláspontot azonban a rendszerváltás dinamikája felülírta. Az ellenzéki erők – abbéli törekvésükben, hogy megakadályozzák az Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) hatalomátmentési törekvéseit – nem kerülhették el az alkotmányozást, amit kezdetben

¹ Kukorelli István. In KOMLÓSY Szilvia (szerk.): *Tízéves a magyar ombudsmantörvény*. Országgyűlés Hivatala, 2004. 17.

² Majtényi László. In GÖNCZÖL Katalin – KÓTHY Judit (szerk.): *Ombudsman 1995–2001*. Helikon, 2001. 24. Majtényi állítását azzal támasztjuk alá, hogy a törvényt 188 igen és 7 tartózkodás mellett fogadta el a magyar Országgyűlés. (Lásd: 1992.10.27. 20:39:46-i szavazás jegyzőkönyve).

³ Kukorelli István előadása. In *Tízéves a magyar ombudsmantörvény*. 16.

szemérmesen, végül azonban nyíltan is föl vállaltak. Így született meg a köztársasági alkotmány és vele olyan intézmények (Alkotmánybíróság, kétharmados törvények stb.), amelyek több évtizedig tartósan bizonyultak.⁴ Ezek közé tartozik az ombudsman intézménye is. A pontos történeti emlékezet megőrzése végett érdemes megjegyezni, hogy az Ellenzéki Kerekasztal 1989. március 22-én alakult, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi Tanszékének szemináriumi helyiségében (dr. Kónya Imre és dr. Kutrucz Katalin, a Büntetőjogi Tanszék adjunktusainak alapításában). Az Ellenzéki Kerekasztal Tárgyalások 1989. június 13-tól szeptember 18-ig tartottak. Az Ellenzéki Kerekasztal kezdetben „mint integrált politikai erő, később mint önálló hatalmi centrum” jelent meg, amely tárgyalásra kényszerítette az állampártot, és a hatalmi jellegű döntések egyik legalizált alanyává vált ezzel.⁵

Az EKA megalakulását követően a „Nemzeti Kerekasztal Tárgyalások” előkészítése végül is majdnem két hónapot vett igénybe, az EKA részéről Tölgyessy Péter és Sólyom László vett részt a megbeszéléseken, míg az MSZMP részéről Pozsgay Imre és Fejti György KB titkár. A Kerekasztal Tárgyalások hivatalos megnyitására 1989. június 13-án a Parlament épületének Vadásztermében került sor. Az ülést Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke nyitotta meg.

Az ombudsmani intézmény tekintetében már az 1989 júniusában hivatalosan kezdődő Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokat megelőzően, (az első független március 15-ét követően), közjogi kérdésekben az Ellenzéki Kerekasztal szakértői előzetes egyeztető megbeszélésein néhány közjogi kérdésben egységes álláspontra jutottak. 1989. június 10-én hivatalosan is megkezdődtek a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások és a középszintű szakértői egyeztetések. (Az 1989. június 21-i ülésen került sor hat albizottság felállításra, amelyek között nemcsak az ombudsmanokat tárgyaló I/6 munkabizottság, de témánk szempontjából a tájékoztatás és az információs ügyek megtárgyalását szolgáló I/5-ös munkabizottság is jelentős).

Sólyom László visszaemlékezésében az adatvédelmi biztos pozíciójának a kialakításáról ezt írja: „a Kerekasztalnál egy külön bizottság alakult a tájékoztatás és az információ kérdései, az új tájékoztatási törvény”⁶ tárgyalására, illetve kidolgozására. Ez volt az I/5. albizottság.” Sólyom szerette volna, ha ez a bizottság az ő törvénytervezete alapján már ekkor kidolgozza „az adatvédelmi és aktanyilvánossági törvény tervezetét.”⁷ A politikai körülmények azonban nem kedveztek ennek. Egyáltalán, az I/5-ös albizottságot a szocialista állampárt ellenezte, s csak az ellenzék akarta működtetni. „Viszont az ellenzék sem érdekelte az információs szabadság és az adatvédelem szakmai témája, sem egy jövődőlő törvény, hanem napi érdekű dolgokkal kívánt foglalkozni” – fogalmaz keserően Sólyom. – „Egyrészt azzal, hogy a közelgő választási kampányban milyen legyen a hozzáférés a médiumokhoz. Ez a kérdés azonban átkerült a választásokkal foglalkozó, sokkal hatékonyabban dolgozó albizottsághoz, s maradt a huzavona a közmédiumok fölött fölállítandó felügyelőbizottságról.”⁸ Sólyom szerint ezen felül azzal foglalkozott az albizottság, hogy

⁴ Lásd: BOZÓKI: Rendszerváltás és jogállami forradalom 1989-ben. 202.

⁵ Lásd: BIHARI Mihály: Alkotmányos rendszerváltás.; lásd továbbá: BOZÓKI András: Az Ellenzéki Kerekasztal (első) története. *Beszélő*, (2)8–13., <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-ellenzeki-kerekasztal-első-tortenete-4>.; BOZÓKI András: Szemérmes alkotmányozás. Rendszerváltás és jogállami forradalom 1989-ben. In JAKAB – KÖRÖSÉNYI: *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*. 202–240.

⁶ SÓLYOM László: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI László – MOLNÁR Péter – PETRI Lukács Ádám – SZABÓ Máté Dániel (szerk.): *Az elektronikus információs szabadság*. Eötvös Károly Intézet, Budapest, 2005. 180.

⁷ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 180.

⁸ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 180.

adják vissza azokat a szitákat a belülyből, amivel annak idején a *Beszélőt* sokszorosították.⁹ Álláspontom szerint érthető Sólyom László kritikája az ellenzék bizonyos alkotmányos kérdések iránti érzéketlensége miatt, ugyanakkor azt sem lehet kifogásolni, hogy a rendszerváltó kerekasztal első és legfontosabb célja az volt, hogy a politikai jogokat bebetonozza, és ehhez szabad sajtóra tartott igényt (magyarán sokszorosító gépekre), és kevésbé tűnt fontosnak egy új adatvédelmi törvény gyors kodifikációja, pláne a szabad választások előtti küzdelemben. Sólyom így folytatja: pozitívum mégis, hogy az alkotmányba bekerült az alapvető jogok közé mind a személyes adatok védelméhez való jog, mind pedig a közérdekű adatok megismeréséhez való jog.

Az elmondottak alapján úgy tűnik, hogy az adatvédelmi ombudsman intézményének a felállítása leginkább Sólyom Lászlónak volt szakmailag fontos kérdés 1989-ben. Sólyom László így emlékezik vissza az adatvédelmi ombudsman tisztségének az alkotmány sáncain kívül rekesztésére: a kerekasztal-tárgyalások hozama lehetett volna, hogy az adatvédelmi biztos intézménye is bekerül az alkotmányba. „Az utolsó napok egyébként is zaklatott tárgyalásain felmerült, hogy egy igazi svéd típusú ombudsman mellett szükség volna környezetvédelmi és adatvédelmi biztosra is. Az alkotmány tervezetében azonban – 1989. szeptember közepén – csak az állampolgári jogok biztosát vették fel, azzal, hogy az országgyűlés egyes alkotmányos jogok védelmére külön biztost választhat. E fura történet következtében azonban az adatvédelmi biztos mégis kívül maradt az alkotmány sáncain.”¹⁰

II. Az adatvédelmi ombudsman intézményének jogtudományi előzményei

Az adatvédelmi ombudsman jogtudományi előzményeinek a bemutatásával vállalt céлом a hazai adatvédelem és információszabadság kialakulásának ismertetése a jogtudományi előzmények részletes bemutatásával. Igyekszem a teljesség igényével rávilágítani a korai hazai adatvédelmi (és információszabadsághoz kapcsolódó) szakirodalomra. A tanulmány alkalmat ad annak igazolására is, hogy az 1992-ben elfogadott új adatvédelmi törvény (amely egyébként az első magyar adatnyilvánosságról szóló jogszabály is) milyen komoly dogmatikai előzményekkel rendelkezett, amely a hetvenes-nyolcvanas évek hazai jogtudományának a színvonalát dicséri. Ennek feltárására azért is indokolt, mert a hazai jogirodalom az adatvédelmet és az információszabadságot olyan új generációs jognak tekinti, amelynek bevezetését a nemzetközi jogi változások tették szükségessé. Megállapítható, hogy a hazai jogtudósok és szakemberek figyelme a hetvenes években európai hatásra az adatvédelem felé fordult, majd a nyolcvanas években megjelentek e tárgyban az első fontos művek, melyek hamar inkorporálták az információszabadság – ekkor igen haladó – eszmeiségét is. Kétséget kizáróan a korszak két kiemelkedő egyénisége Könyves Tóth Pál és Sólyom László jogtudós. Munkásságukat részletekbe menően ismertetem a tanulmányban. Hangsúlyozni szeretném, hogy gyakorlatilag a nyolcvanas években már kikristályosodtak egy európai mértékkel nézve is modern magyar adatvédelem és információszabadság alapjai, melynek végső lendületet az 1989-es demokratikus átalakulás adott.

Az adatvédelem hazai előzményei között a jogtudomány részéről említést érdemel Könyves Tóth Pál és Sólyom László munkássága.

A NAIH hivatalban lévő elnöke, Péterfalvi Attila visszaemlékezésében megjegyzi, hogy az állami adatkezelésekben rejlő veszélyeket, az adatok önkényes felhasználásának

⁹ SÓLYOM: Az adatvédelem és információszabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI–MOLNÁR –PETRI–SZABÓ: *Az elektronikus információszabadság*. 180.

¹⁰ SÓLYOM: Az adatvédelem és információszabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI–MOLNÁR –PETRI–SZABÓ: *Az elektronikus információszabadság*. 180.

lehetőségét jóval a magyar adatvédelmi törvény elfogadása előtt ismerte fel Könyves Tóth Pál, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) egykori munkatársa.¹¹ Hasonlóan, Majtényi László korábbi adatvédelmi biztos visszaemlékezésében kitüntetett szerep jut Könyves Tóth Pálnak: „a rendszerváltás idején már nagyjából kész, szakmai színvonalukat tekintve is elég jó törvényszövegek álltak rendelkezésre. Ezen nemzetközi összehasonlításban is kitűnő magyar adatvédelmi szakértők munkálkodtak, mint Sólyom László, Könyves Tóth Pál, Székely Iván, Péterfalvi Attila és még jó néhányan”¹²

Könyves-Tóth 1990-ben megjelent cikkének (Adatvédelem és információszabadság)¹³ nem csupán modern gondolatisága és máig is érvényes fogalmi tisztánlátása érdekes és irányadó, de a tanulmány értékét tovább növeli, hogy álláspontját még az Alkotmánybíróság 1991-ben hozott híres személyszám-határozata előtt fejtette ki.¹⁴ Úgy is mondhatjuk, annak egyik előfutára volt. „Az információ – hatalom” – írja Könyves Tóth. Hatalmunkban tarthatunk másokat, ha olyasmiről tudunk róluk, amit semmiképpen sem akarnak mások tudomására hozni. E tudás birtokában befolyásolhatjuk cselekedeteiket (rossz esetben zsarolhatjuk őket, kényszeríthetjük őket olyasmire is, ami meghaladja erőiket vagy ellenkezik tiszta lelkiismeretükkel). Ezen a felismerésen alapszik az államnak – bármilyen társadalmi berendezkedésű államnak – az információ, s azon is belül a polgárai személyes adatai iránt táplált kielégíthetetlen éhsége, s ezzel párhuzamosan az a törekvése, hogy az információhoz, amíg csak lehet, ne engedjen hozzáférni másokat, illetve hogy maga határozza meg, kivel osztja meg hatalmát a birtokában lévő információ egy részének vagy egészének átengedése által. Könyves Tóth szerint személyes adataink árulkodnak rólunk. Pusztán nevünk is sok mindenre enged következtetni: *nomen est omen*. Nemünk, születésünk helye és időpontja, lakóhelyünk, családi állapotunk és kapcsolataink, szakképzettségünk, egészségi állapotunk, büntetett előéletünk stb. megannyi személyes adat, amely sok egyéb, pártállásunkra, vallásunkra, nemzetiségünkre, érdeklődésünkre, fogyasztási szokásainkra, jellembeli tulajdonságainkra, mások rólunk alkotott véleményére, baráti körünkre, vagyoni helyzetünkre stb., egyszóval magánéletünkre, magánügyeinkre vonatkozó adattal együtt kizárólag ránk mint egyénre, egyéniségre, személyiségre jellemző halmazt alkotnak, megkülönböztető ismérvek, összességükben kizárólagos azonosítóink. Emberi tartásunk, méltóságunk lényeges feltétele, hogy ezeket az adatokat megőrizzük magunknak, s közülük csak annyit és annak fedjük fel, amennyit és akinek jónak látunk. Hogyan is viselkedhetnénk méltósággal, ha meztelenek vagyunk? Márpedig átvitt értelemben meztelenek vagyunk személyes adataink ismerői előtt, hiszen számukra személyiségünk átlátszóvá válik. Emberi mivoltunkból ered tehát az a jog is, hogy szabadon rendelkezessünk adatainkkal, a minket érintő információval, s ezt a szabadságot – az információs önrendelkezést – ugyanúgy csak mások szabadsága korlátozza, mint egyéb emberi és szabadságjogainkat is.¹⁵

Könyves Tóth a szocializmus adatvédelemhez és információszabadsághoz fűződő viszonyát is értékeli:

Az oly hirtelenné vált történelem hátrahagyott évtizedeiben megszoktuk, hogy ha kérdeznak, válaszolunk, vonatkozzon bár a kérdés legbensőbb magánügyeinkre. Gondolkodás nélkül töltöttük ki a kérdőíveket, ilyen-olyan adatlapokat a legegyszerűbb szolgáltatások igénylésekor, s fogalmunk sem volt arról, hogy adatainknak mi lesz a további sorsuk, ki, hol, mire, meddig használhatja azokat – akár érdekünkben, akár ellenünk. Adatainkon keresztül kis zolgáltatottáivá lettünk másoknak, s főleg annak az államhatalomnak, amelyik igencsak szűken mérte azokat az adatokat, amelyek ismerete viszont

¹¹ Péterfalvi Attila a *Statisztikai Szemle* 93. évfolyam 11–12. számában, 2015-ben. Beszélgetés Péterfalvi Attilával a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóságának elnökével.

¹² Majtényi. In GÖNCZÖL – KÓTHY: *Ombudsman 1995–2001*. 24.

¹³ KÖNYVES TÓTH PÁL: Adatvédelem és információszabadság. *Világosság*, (1990) (31)8–9.

¹⁴ 15/1991. (IV. 13). ABhatározat.

¹⁵ KÖNYVES TÓTH: Adatvédelem és információszabadság.

nekünk nyújtott volna alkalmat arra, hogy működését ellenőrizhessük és a közügyekben való részvételünk alkotmányos jogát gyakorolhassuk.¹⁶

Könyves Tóth már a rendszerváltás előtti évtizedben felismeri az akkor még nem is létező „információrobbanás” veszélyeit, (Ebben az időszakban még a hangsúlyok az állami adatkezelésen vannak, erős adatvédelmi és gyenge információs szabadság koncepcióval.) Leginkább ezeket az információfeldolgozó és - továbbító eszközök elterjedésével magyarázza. A technika hatalmi eszközként való felhasználására és annak a demokráciával kapcsolatos veszélyeire Könyves Tóth megemlíti a KSH főosztályvezetőjének, Gömbös Ervinnek korai, még 1984-ben megjelent fontos könyvét is.¹⁷ Magyarországon a nyolcvanas évek elejétől, a Központi Statisztikai Hivatal vált a hazai informatika ágazati irányításának motorjává, az adatvédelmi törvénykezésre irányuló törekvések központjává,¹⁸ az adatvédelem korai nemzetközi irodalmát is itt lehetett tanulmányozni, sokáig csak külön miniszterelnöki engedéllyel. Könyves így fogalmaz: „sokáig csak a nyugati szakirodalmat lehetett tanulmányozni, sőt, ahhoz is külön miniszterelnöki engedélyre volt szükség, hogy hivatalosan lehessen foglalkozni az adatvédelem, s ezzel összefüggésben a hasonlóan fontos információs szabadság szabályozásának kérdéseivel.”¹⁹

Az első informatikai törvénytervezet (is) – Könyves Tóth Pál szavaival élve – a „KSH-ban landolt”, Vámos Tibor 1981-ben – a Neumann János Számítógéptudományi Társaság elnökeként – javaslatot tett a hivatalos szerveknek egy – akkori nevén – „informatikai törvény” megalkotására.²⁰ A javaslat szerint a törvény

meghatározná az adatok hozzáféréseinek és felhasználásának körét, feltételeit, szervezeti hátterét, (...) az adatok titkossága mellett azok nyíltsági fokát is, egyrészt az adatok ellenőrzésének lehetőségét annak a személynek a számára, akinek adatait az információs rendszer tárolja, másrészt a bíróságok, az államigazgatási, helyi igazgatási és a munkáltatói szervek adathozzáférési feltételeit (...). Szabályozni kellene – legalábbis alapelveiben – a munkahelyi és közigazgatási demokrácia nyíltságának, s az állampolgárok magánszemélyi jogainak (privacy) viszonyát.²¹

(Vámos egyébként a *Magyar Tudomány*ban a javaslattal kapcsolatban kifejtette érveit. Fontos feladatnak nevezve egy „átfogó informatikai törvény elkészítését”, arra a következtetésre jutott, hogy „sokkal tisztább képet kell teremtenünk az államigazgatás és az egyén feladataival és jogaival kapcsolatban a titkosság kérdésében. (...) Erősen kell kerülni azokat az eseteket, amelyekben a zárt információknak a létezéséről sem tudhatnak az emberek, és nem tudhatják az információ zártságának okait sem. Az ilyen helyzet majdnem minden esetben veszélyes hatalmi monopóliumokhoz és ellenőrizhetetlen visszaélésekhez vezethet.”)²²

Könyves Tóth Pál mellett Sólyom László munkássága érdemel figyelmet a korai adatvédelem történetében. A rendszerváltás adatvédelmi törvényét, amely 2011. december 31-ig volt hatályban, Sólyom László jogtudós dolgozta ki. Könyves Tóth Pál megfogalmazásában: „a törvénytervezet koncepcióját és első szövegváltozatát Sólyom László készítette 1987–1988-ban, s bár azóta a megfogalmazások változtak, annak jelenlegi szövegezése is hűen tükrözi alkotójának felfogását,”²³ amely szerint, a jelen helyzetben, egy informatikai törvény feladata az, hogy egyértelműen meghatározza az információszerzés, -

¹⁶ KÖNYVES TÓTH: Adatvédelem és információs szabadság.

¹⁷ GÖMBÖS ERVIN: *Informatika és hatalom*. Statisztikai Kiadó Vállalat, Budapest, 1984.

¹⁸ KÖNYVES TÓTH: Adatvédelem és információs szabadság.

¹⁹ Lásd még KÖNYVES TÓTH: Adatvédelem és információs szabadság. 12. l.j.: A KSH elnökének levele a Minisztertanács elnökéhez. 1984. május 22. KSH Levéltára, G2/7.

²⁰ VÁMOS TIBOR: *Informatika törvényjavaslat – második tervezet*. KSH Levéltára, 1981. november. G2/11.

²¹ KÖNYVES TÓTH: Adatvédelem és információs szabadság.

²² *Magyar Tudomány*, (1982) 11.

²³ KÖNYVES TÓTH: Adatvédelem és információs szabadság.

feldolgozás és -áramlás szabadságát, illetve korlátait; hogy a személyek információs önrendelkezése és az információk nyilvánosságához való jog konfliktusában eldöntse az elsőbbséget, valamint hogy az állam információ-politikájának erre vonatkozó alapelveit nemcsak nyilvánossá és kötelezővé tegye, hanem ezek alakításába megfelelő beleszólást is biztosítson az érintetteknek.²⁴

A jogtudományi előzményeknél vizsgálni kell külön is Sólyom László kutatói munkásságát. Sólyom László minden tudományos munkájában arra törekedett, hogy a jogintézmények hatókörének és lehetőségeinek kitérítésével a jogok és a szabadságjogok új minőségét hozza létre.²⁵ Sólyom Lászlóra azért is nagyon illik az alkotmányos forradalmár elnevezés, mert az ő politikai álláspontja és ízlése tudományos tevékenységéből következett. Sólyom a polgári jogban, majd később a közjogban fedezte fel azokat a technikákat, amelyek révén egyfajta alkotmányos és demokratikus berendezkedés kialakítható.²⁶ Sólyom László „a jog kultúrtörténetébe ágyazva sok – tetszés szerint: eretnek vagy forradalmi – dolgot elmondott, amelyekről azok közül szinte senki nem beszélt, akik ma azt állítják magukról, hogy ők már akkor is.”²⁷

Az 1985-ben publikált *Mit szabad és mit nem* című írásában²⁸ Sólyom László a szabadságjogok helyzetét definiálja. Úgy véli, hogy elvileg mindent szabad, ami nem tilos. A gyakorlatban azonban, mintha fordítva lenne: „mindenütt és mindenhez engedélyt, felhatalmazást, valamilyen kifejezetten jogosító paragrafust vagy legalább igazolást és igazolványt követelnek”. Mindennapi szabadságának kivívásában a polgár ma a rendes bíróságokra, s különösen a polgári bíróságokra támaszkodhat, a bíróság pedig – akármeddig is tartson mai, ambivalens hozzáállása – írja Sólyom (már 1985-ben), fel kell, hogy vállalja ezt a feladatot! A polgári jognak ma is megvannak azok az intézményei, amelyek általános szabadságok konkretizálására szolgálnak, sőt erre kötelezik a bírót. Ilyen különösen az „általános személyiségi jog” generálklauzulája.²⁹ „Szükség van arra, hogy szabadságom határai a kis, mindennapi ügyekben is egyértelműek legyenek, és hogy megvédhessem őket. Itt tehát nem a kétségtelenül fennálló jogok érvényesítéséről van szó, hanem a határesetekről. Az általában megígért szabadság érvényesülésének egyik biztosítéka a normakontroll (...).³⁰ Sólyom – mintegy párhuzamot vonva 1985 és az abszolutizmus között – megjegyzi, hogy az abszolutizmus korában óriási jelentősége volt annak, hogy a számtalan korlátozó rendelkezéssel az apró szabadságok tömegét „szegezték szembe”. Így készítették elő a liberalizmus korában megvalósult „általános cselekvési szabadságot”.³¹ A *Mit szabad és mit nem* című tanulmány mintegy előzménye, előképe az Alkotmánybíróság általános személyiségjog-koncepciójának, ugyanis az első Alkotmánybíróság Sólyom László vezetésével, az általános személyiségi jog generálklauzulájából levezette a személyiség szabad kibontakoztatásának és az emberi méltóság jogának elvi tételeit.³²

Sólyom *Mit szabad és mit nem* című tanulmányában így gúnyolódott Schiller korának jogászain, akik fáradhatatlanul állapították meg az ember újabb és újabb természetes jogait az élet minden területén: „orrommal szagolok már esztendőik sora óta. Joggal, jogtalanul? Döntsd el, jogtudomány!” Sólyom szerint „kétszáz évvel ezelőtt például jogi közhelynek számított, hogy az ‘élethez és testi épséghez való jogban’ benne foglalják ‘a tagok szabad

²⁴ KÖNYVES TÓTH: Adatvédelem és információs szabadság. Valamint Sólyom László, Adatvédelem és személyiségi jog. Világosság, 1988.

²⁵ TAKÁCS: Egy alkotmányos forradalmár.

²⁶ TAKÁCS: Egy alkotmányos forradalmár.

²⁷ TAKÁCS: Egy alkotmányos forradalmár.

²⁸ SÓLYOM László: *Mit szabad és mit nem? Valóság*, (1985) 8.

²⁹ SÓLYOM: *Mit szabad és mit nem?*

³⁰ SÓLYOM: *Mit szabad és mit nem?*

³¹ SÓLYOM: *Mit szabad és mit nem?*

³² Lásd: SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris, 2001. 418; 427; 452.

használatához való jog’, amelyből többek között ‘a haj és körmök tetszés szerinti vágásához való természetes jog’ is következik”.³³„Újabb száz év telt el, s ma a schilleri ‘kisebb szabadságok’ ismét aktuálisak (...). Persze, a stílus és hangerő országoként más és más. De az tény, hogy ezeknek a (mai nevükön) ‘személyiségi jogoknak’ a jelentősége világszerte rendkívül megnőtt. (...). Ma már tankönyvi klasszikus egy amerikai rendőr pere, aki annak a megállapítását kérte, hogy joga van bajuszt viselni (azaz a szolgálati szabályzat tilalma alkotmányellenes). Mi lett volna, ha nálunk az ‘arany hatvanas években’ csak egy szakállas fiatalember is a bírósághoz fordul a hatósági (...) zaklatások miatt, amelyek a szakállviselés miatt érték? (...). Egyébként – érvel Sólyom – elvileg megtehetette volna a képzeletbeli fiatalember, hogy a szakállviselés tiltása ellen a bírósághoz fordul. „A szakállhoz való jog a Ptk 75.-ából levezethető”. Sólyom a fent említett tanulmányában sajnálatát fejezi ki, hogy a személyiségi jogok a kodifikáció idején (1959) és utána vagy 15 évig csakis egy múlt századi koncepcióra, a személyes világbelső ügyeire utaltak: rágalmazásra, pletykákra. Ennek megfelelően a bíróságok csakis a klasszikus jogokat értelmezték és alkalmazták: sem az 1959. évi Ptk.-ba bekerülő politikai jogoknak (például lelkiismereti szabadság, a diszkrimináció tilalma: 1959. évi Ptk 76. §), sem az általános személyiségi jog generálklauzulájának (1959. évi Ptk. 75. §) nem alakult ki a gyakorlata. Komoly bírói feladat ezen jogok „modern” értelmezése.³⁴

„A tetszés szerinti ruházódáshoz való jog sem csak a XVIII. században merült fel” – fogalmaz Sólyom. A „farmernadrág viseléséhez való jog” miatt 10–15 éve még dulakodás folyt az ifjúgárdisták és az Ifjúsági Park látogatói, valamint nyilvános levélváltás egy országgyűlési képviselő és a KISZ KB között.³⁵ Kicsit később Sólyom így folytatja: „A sikeres próbaperhez elkötelezett felperes és elkötelezett bíró kell. Ám kell-e próbaper? Igen. Rólunk is szól a mese. A bíróság gépezetét "kívülről" kell megindítani: perelni kell. Ehhez bátorságra van szükség.”³⁶

Sólyom László Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon című tanulmányában így határozza meg az adatvédelem korai fejlődését: az adatvédelmi jog gyökerei a hetvenes évek közepére nyúlnak vissza. 1978-ban módosították a Polgári törvénykönyvet. Ekkor sokasodtak meg a Ptk.-ban a személyiségi jogok, és került vissza a magyar jogba a nemvagyoni kártérítés is. Ennek keretében vették fel a Ptk.-ba azt a rendelkezést, amely kimondta, hogy a számítógéppel történő adatfeldolgozás nem sértheti a személyhez fűződő jogokat.³⁷ A Ptk. említett módosítása úgy viselte magán a kor bélyegét, hogy egyrészt csupán a számítógépes adatfeldolgozásra korlátozódott, másrészt az érintett jogát a róla nyilvántartott adatokról való tájékoztatásra gyakorlatilag az adatkezelő szabad mérlegelésétől tette függővé.³⁸ Csak egy 1992-ben hozott Ptk.-módosítás terjesztette ki a személyiségi jogok védelmét a számítógéppel történő adatfeldolgozáson túl „a más módon történő adatkezelésre és adatfeldolgozásra” is.³⁹ És csupán 1993-ban vált feltétel nélkülivé az érintett joga a nyilvántartott adatairól való tájékoztatásra.⁴⁰ Az 1978-tól addig hatályos rendelkezés szerint az érintett személy tájékoztatását csak abban az esetben lehetett megtagadni, ha annak a teljesítése állami vagy közbiztonsági érdeket sértene. „Megtévesztően

³³ SÓLYOM: Mit szabad és mit nem?

³⁴ SÓLYOM: Mit szabad és mit nem?

³⁵ SÓLYOM: Mit szabad és mit nem?

³⁶ SÓLYOM: Mit szabad és mit nem?

³⁷ 1977. évi IV. törvény, hatályos 1978. március 1-től.

³⁸ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*, 175.

³⁹ 1992. évi LXIII. törvény 33. §-a: hatályos 1993. május 1-től.

⁴⁰ 1993. évi XCII. törvény 40. § (4) bekezdés a) pont. Ezzel a módosítással hozták összhangba a Ptk.-t a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvénnyel.

szépen hangzott ez a negatív megfogalmazás”,⁴¹ de voltaképpen definiálatlan megtagadási okokat tartalmazott: a nyilvántartó hatóság mondta meg, mit tart védendő állami vagy közbiztonsági érdeknek. Az idősebbek emlékezhetnek arra – írja Sólyom –, hogy ha az ember vett egy háztartási gépet a boltban, rá kellett írni a blokkra a személyi számot. Két forintot nem fizetett ki a pénztár személyi szám nélkül. Ott volt a személyi szám mindenütt, az iskolai naplóban, a polgári jogi szerződéseken.⁴² Az emberek készséggel adták meg, gyakorlatilag az aláíráshoz hozzátartozott, hogy mindenki a saját számát a neve után írta, mint egy rab, amikor jelent. Nem véletlen tehát, hogy a személyi szám szimbolikus tárgya lett az egész adatvédelemnek, és az Alkotmánybíróság is ez ellen lépett fel, noha nem ez volt a dolog lényege, s a technikai fejlődéssel maga a személyi szám jelentőségét veszítette.⁴³

Az adatvédelem személyes szabadsággal való összefüggését Sólyom László mindig is evidenciaként kezelte, így fogalmazott Takács Albert.⁴⁴ „Ez az elméleti keret azonban akkor telt meg igazán élettellel, amikor 1988-ban hosszabb időt töltött el Wiesbadenben, a hesseni adatvédelmi biztos hivatalában, aki mellel maga is civilista professzor volt eredetileg.”⁴⁵ Akkoriban nemcsak a jogi szabályozás nagyságrendi és minőségi különbsége lehetett sokkoló egy magyar kutató számára, hanem annak a személyes szabadságot érintő technikai fenyegetettségnek a súlya is, amely a kitejjesedő komputerezációból önmagában, mindenféle politikai visszaélés nélkül következik.⁴⁶ Sólyom László akkor látta be, hogy az adatvédelem a társadalmi fejlődés velejárója, amellyel szemben úgy kell védekezni, mint a civilizációs ártalmak ellen általában”.⁴⁷ Sólyom visszaemlékezésében ezt írja:

1988-ban Humboldt-ösztöndíjammég lehívható fél évét a frankfurti egyetemre kértem, Spiros Simit is intézetébe, aki annak idején a hesseni adatvédelmi biztos tisztjét is betöltötte. (...) Ott volt szerencsém egy működő adatvédelmi hivatalt látni. Minden héten (...) részt vettem a főnöki értekezleten. Tehát láttam, hogyan működik a gyakorlatban az adatvédelem, melyek az új problémák – sőt még azt is, hogyan lehet a tudományos és gyakorlati munkát összekapcsolni.⁴⁸

Sólyom a klasszikus szabadságjogokat meghaladó nézeteit és a nyitást a harmadik generációs jogok felé a *Valóság* hasábjain 1988-ban fejti ki először. Egy új szabadságjog: az információs szabadság című cikkében így fogalmaz:⁴⁹

(...) a nagy demokratikus eszmék immár klasszikusává vált intézményekben testesültek meg. Úgy látom, nálunk ezek uralják a köztudatot, ezek kerülnek a programokba: az államhatalmi ágak megosztása, az alkotmánybíróság és a közigazgatási bíraskodás, a parlament hatalmának helyreállítása és a neki „felelős magyar minisztérium”, a lapalapításra is kiterjedő sajtószabadság, az egyesülési jog (s legújabban a gazdasági szabadság, a szabad tőke mozgás). Mindez a demokrácia sine qua nonja: és természetes, hogy nem adhatjuk alább 48-nál, egyik 48-nál sem. De meg sem állhatunk ott!⁵⁰

A „haladási irány” mindenképpen a nyitást az új szabadságjogok, a harmadik generációs jogok felé. „A klasszikus intézmények ma már csak szükségesek, de nem elengedőek a demokráciához”. Az

⁴¹ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 175.

⁴² SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 179.

⁴³ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 179.

⁴⁴ TAKÁCS: Egy alkotmányos forradalmár.

⁴⁵ TAKÁCS: Egy alkotmányos forradalmár.

⁴⁶ TAKÁCS: Egy alkotmányos forradalmár.

⁴⁷ TAKÁCS: Egy alkotmányos forradalmár.

⁴⁸ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 180.

⁴⁹ SÓLYOM László: Egy új szabadságjog: az információs szabadság. *Valóság*, (1988) 9.

⁵⁰ SÓLYOM: Egy új szabadságjog...

információs szabadság kora eljött.⁵¹ Az „információ” kihívására teljes választ kell adni. Csak a technikai infrastruktúra kiépítésével és csak az „adatvédelemmel” torz fejlődésnek nyitunk utat, amely lehet jó szándékkal kiköveve, de (...) a totális ellenőrzés (...) társadalmába vezet.⁵²

A helyes felismerés Sólyom szerint az információs szabadság jogának emancipálása.

Sólyom László *Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon* című tanulmányában úgy ítéli meg, hogy a hetvenes-nyolcvanas évek magyarországi adatvédelmére három körülmény hatott a leginkább.⁵³ Az első a „gyengébb védelmének” előtérbe kerülése volt a magyar polgári jogban. Így fogalmaz:

a gyengébb védelme a hetvenes években a polgári jogászok „szellemi importja” révén került a magyar jogi köztudatba. (...) A polgári jog változásait a klasszikus, XIX. századi modellhez képest vizsgálva világos volt, hogy a polgári jogi viszonyok résztvevőinek immár nemcsak a munkajogban, de számos más területen sincs egyenlő gazdasági ereje vagy érdekérvényesítő képessége, s állami segítség híján képtelenek védekezni a másik fél gazdasági, s egyre nyomasztóbbá váló technikai túlerejével szemben.⁵⁴

Egyszerre jelent meg a magyar polgári jogban a fogyasztóvédelem, a környezetvédelem és a személyiségvédelem.

Mindezeknek akkor avantgarde-íze is volt; ott sejtettek mögöttük a civil mozgalmak kezdeményei. A zöldek, a fogyasztóvédők, az adatvédők egyben jogaikért is felléptek; s mivel nálunk mindazok a nagy szervezetek, amelyek ellen nyugaton ezek a mozgalmak irányultak, állami kézben voltak, a különféle ‘védelmek’ egyszerre igényelték demokratikus beleszólást, s egyszer mindkővetlték a jogszabályi védelmet az állam más irányú tevékenységével szemben. Nem véletlen tehát az állam ambivalens hozzáállása a fogyasztó-, személyiség- stb. védelemkorai jogalkotásban.⁵⁵

A másik körülmény, amely a korai adatvédelemre hatott Sólyom szerint, az a politikai nyitás volt, ezt „egy olyan szó jelöli, amelyet ma már mindenki elfelejtett, de akkoriban nagyon nagy hatással volt: ez a glasznoszty”.⁵⁶ Sólyom 1988-ban így látja:⁵⁷ a glasznoszty jelszava népszerűen és korszerűen azt fejezi ki, hogy a demokrácia feltétele az, hogy a nép áttekinthesse és ellenőrizhesse a hatalom működését; sőt, tegyük hozzá, a megfelelő informáltság egyáltalán a hatalom gyakorlásában való részvétel feltétele. A „‘transzparencia’ azonban nemcsak a szocialista társadalmak választójának problémája, hanem világprobléma”⁵⁸ Tehát, a nyolcvanas évek második felében Sólyom kimondja: a nyilvánossága a demokrácia működési feltétele. Sólyom már itt meghatározza egy jövőendő információs szabadság-törvény alaptételeit is.⁵⁹ Így fogalmaz: a ‘freedom of information’, azaz az információs szabadság nem politikai jelszó, hanem szakkifejezés – nemzetközi szokásos rövidítése FOI; ez a fordítás nehézkes, de egyelőre nem találtunk jobbat A FOI azoknak a jogintézményeknek az összefoglaló neve, amelyek a mai viszonyok között akarnak valódi esélyt adni a vélemény- és sajtószabadságnak, valamint a polgárok „informált részvételének”

⁵¹ SÓLYOM: Egy új szabadságjog...

⁵² SÓLYOM: Egy új szabadságjog...

⁵³ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 174–175.

⁵⁴ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 175.

⁵⁵ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 175.

⁵⁶ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 174.

⁵⁷ SÓLYOM: Egy új szabadságjog...

⁵⁸ SÓLYOM: Egy új szabadságjog...

⁵⁹ SÓLYOM: Egy új szabadságjog...

a társadalom ügyeiben, és ezért az államapparátus információit nyilvánossá teszik. Az információs szabadságról szóló törvények lényege az, hogy az államigazgatási szervek birtokában lévő, bármely formában rögzített információkat mindenki számára hozzáférhetővé teszik. Ezzel az állam „tudása” és e tudás felhasználása nyilvánossá válik.⁶⁰ Az információs szabadság tehát a főszabály, amelyet a kivételek országonként változó listája követ(het). Az alapelv: mindenkinek joga van ahhoz, hogy az államigazgatási szervek rendelkezésére álló információkat megismerje. Ez az államigazgatásra a nyilvános működés kötelezettségét rója. Ezért mindig a hatóságnak kell bizonyítania, hogy jogosan korlátozta a dokumentum hozzáférhetőségét.⁶¹

„Szintén az akkori demokratikus ébredéshez tartozik”,⁶² hogy a nyolcvanas évek végére előtérbe került a parlament információs deficitje. Szemben az addigi gyakorlattal, amikor a parlament évente kétszer ült két napot, és évente négy törvényt hozott, „reform”-programmá vált, hogy a parlament váljon munkaparlamentté, amely folyamatosan ülészik, és valóban törvényeket alkot. Azonban rögtön abba ütköztek, hogy a képviselőknek semmiféle információja nincs az érdemi törvényhozó munkához.⁶³ Ekkor ismétlődött meg Magyarországon, ami az ötvenes, hatvanas években Amerikában, aztán Németországban volt időszerű parlamenti követelés, hogy „tudniillik legyen a képviselőknek joga arra, hogy az államigazgatás által birtokolt információkhoz jussanak”.⁶⁴

Sólyom már akkor a parlamenti ellenzék jogát látja sérülni a többségi kormányzattal szemben, ha az nem kap meg minden szükséges információt, amikor még híre-hamva nem volt a szabadon választott magyar Parlamentnek. Így fogalmaz: „a parlamenti ellenzéknek állandó panasza, hogy a többséggel és a kormánnyal szemben nincs információs támaszuk”⁶⁵, utalva a hesseni adatvédelmi biztos hetvenes években lefolytatott vizsgálatára és első különbeszámolójára.⁶⁶ Modernnek, és korát meghaladónak tekinthető, hogy Sólyom már 1988-ban erre a következtetésre jut, a parlament információ-hiányát elemezve: „az államhatalmi ágak megosztását ma többek között információs hatalommegosztásnak hívják”.⁶⁷

Sólyom már világosan látja 1988-ban, hogy a sajtószabadság és a véleménynyilvánítás szabadsága, ha lenne Magyarországon, akkor sem lenne elégséges garanciája az információs szabadság nélkül a politikai hatalom kritikájának.⁶⁸ „A sajtószabadság is csak elkezdődne ama március 15-i tettel, hogy a Kiadói Főigazgatóság engedélye nélkül adjuk nyomdába a kéziratot. Ugyanis a vélemény- és sajtószabadságnak nem az előzetes vagy utólagos ellenőrzés a legfontosabb kérdése (még csak nem is az elkobzás vagy büntetés kritériumai), hanem az információk hozzáférhetősége, amelyekből a vélemény kialakulhat”.

(Zárójelben jegyzem meg, hogy Sólyom így folytatja érvelését a sajtóról: de a tömegkommunikáció is ki van szolgáltatva a neki adott információknak; ami ezen túlmegegy, a botrányok és államtitokértések kockázatos területe. A magyar országgyűlés is a kormány által elébe tett érvekből dolgozott a legutóbbi

⁶⁰ SÓLYOM: Egy újszabadságjog...

⁶¹ SÓLYOM: Egy újszabadságjog...

⁶² SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 177.

⁶³ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 177–178.

⁶⁴ SÓLYOM: Az adatvédelem és információs szabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információs szabadság*. 178.

⁶⁵ SÓLYOM: Egy újszabadságjog...

⁶⁶ SÓLYOM: Egy újszabadságjog... 15. lj. „Ehhez a kérdéshez készítette első különbeszámolóját az adatvédelmi biztos, Spiros Simitis. Hessenben. (Lásd *Zwischenbericht des Hessischen Datenschutzauftragten vom 9. 2. 1976.*)”

⁶⁷ SÓLYOM: Egy újszabadságjog...

⁶⁸ Mint későbbi elemzésünkben kiviláglik, ezt a felismerést a magyar politikai elit tizenöt év késéssel realizálta.

időig. Emlékezetes a képviselők kapkodása szakértők után az adótörvény vitája előtt, amikor kifogásaikhoz szakmai információkra lett volna szükségük. Még emlékezetesebb a Területfejlesztési és Környezetvédelmi Bizottság vitája a bős-nagymarosi vízlépcsőről. Itt a képviselők a kész tényekkel és a kormány ezzel összhangban álló támogató érveivel szemben egy (mint az MTI nevezte) 'meghívott szakértő' ellenérveit is meghallgathatták; a szakértőt azonban már a bizottsági ülésen megszegénítés, másnap súlyos munkahelyi retorziók érték. Az államigazgatásnak természetesen megvan a korábbi szakmai viták teljes anyaga, a bizottságnak ehhez kellett volna hozzáférnie.)⁶⁹

A harmadik tényező, amely az adatvédelem korai történetére hatott Sólyom szerint, hogy a hetvenes években nálunk is elkezdődött a nagy állami számítógépes nyilvántartások felépítése. (Két ilyen rendszer működött. Az egyik, az Állami Népeség-nyilvántartó Hivatal, az ÁNH volt, a másik pedig az ÁSZSZ nevezetű Államigazgatási Számítógépes Szolgálat emlékezik vissza Sólyom.)⁷⁰ Ezeket a központi nyilvántartásokat semmiféle jogi korlát nem akadályozta abban, hogy az állampolgárok bármilyen adatát gyűjtsék, még hozzá készletre, tehát konkrét és törvényes cél nélkül, továbbá hogy az adatokat összekapcsolhassák.⁷¹ Ezt büszkén vallották is. Sólyom erre így emlékszik vissza:

emlékszem az Állami Népeség-nyilvántartó Hivatal egy propagandafilmjére, amely a személyi számozást és az azzal lehetővé tett adat-összekapcsolást népszerűsítette. Természetesnek vette, hogy a jobb jövő érdekében meg kell számozni az embereket. Látni lehetett a csecsemőt a lábára kötött személyi számmal, és ott volt azután a hulla is, (...) miközben a kísérszöveg biztosított róla, hogy a személyi szám elkísér a bölcsőtől a sírig.⁷²

Sólyom szerint a világháború előtti törekvések a központi, egységes népeség-nyilvántartások felállítására megbuktak a mechanikus automatizálás (például lyukkártyás rendszerek) nehézsége vagy drága volta miatt. A számítógép éppen „jókor jött”, hogy politikai vagy társadalmi újítás helyett a meglévő koncepciót lehessen folytatni. A „technokrata aggálytalanság szülte Nyugat-Európában” az igazgatással integrált egységes népeség-nyilvántartásokat, vagy legalább terveiket – írja Sólyom. Nálunk azonban akkor lelkesedtek a „Nagy Hesseni Terv” magyar megfelelőjéért, amikor azt Németországban a felháborodás már elsöpörte, és megszületett az Európában úttörő hesseni adatvédelmi törvény.⁷³

III. Összefoglaló

Ez a tanulmány arra vállalkozott, hogy a hazai adatvédelem és információszabadság kialakulásának történetét bemutassa a jogtudományi előzmények tükrében. Igyekeztem a teljesség igényével rávilágítani a korai hazai adatvédelmi (és információszabadsághoz kapcsolódó) szakirodalomra. Rámutattam, hogy kétséget kizáróan a korszak két kiemelkedő egyénisége Könyves Tóth Pál és Sólyom László jogtudós. Legfontosabb műveiket igyekeztem részletekbe menően ismertetni. A tanulmány alkalmat adott annak igazolására is, hogy az 1992-ben elfogadott új adatvédelmi törvény (amely jellegetes módon az első magyar adatnyilvánosságról szóló jogszabály is) milyen komoly dogmatikai előzményekkel rendelkezett, amely a hetvenes-nyolcvanas évek hazai jogtudományának a színvonalát dicséri.

⁶⁹ SÓLYOM: Egy újszabadságjog...

⁷⁰ Lásd: SÓLYOM: Az adatvédelem és információszabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információszabadság*. 178.

⁷¹ SÓLYOM: Az adatvédelem és információszabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információszabadság*. 178.

⁷² SÓLYOM: Az adatvédelem és információszabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információszabadság*. 178–179.

⁷³ SÓLYOM: Az adatvédelem és információszabadság jogi előtörténete Magyarországon. In MAJTÉNYI – MOLNÁR – PETRI – SZABÓ: *Az elektronikus információszabadság*. 178.

Ennek feltárására azért is szükség volt, mert a hazai jogirodalom az adatvédelmet és az információszabadságot olyan „transzplantnak”, átvett jogintézménynek, új generációs jognak tekinti, amelynek bevezetését a nemzetközi jogi változások tették szükségessé. Ezzel szemben az én állításom, hogy a hazai jogtudósok és szakemberek figyelme már a hetvenes években – kétségtelenül európai hatásra - az adatvédelem felé fordult, majd a nyolcvanas években megjelentek e tárgyban az első fontos művek, melyek hamar inkorporálták az információszabadság – ekkor igen haladó – eszmeiségét is. Ennek eredményeként gyakorlatilag a nyolcvanas években már kikristályosodtak egy európai mértékkel nézve is modern magyar adatvédelem és információszabadság alapjai, majd ennek a folyamatnak végső lendületet az 1989-es demokratikus átalakulás adott.

© Bán-Forgács Nóra

MTA Law Working Papers

**Kiadó: Társadalomtudományi Kutatóközpont (MTA Kiválósági
Kutatóhely)**

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Felelős szerkesztő: Kecskés Gábor

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Mezei Kitti, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

E-mail: mta.law-wp@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515